

и модом постмодернизма, дакле материјалном и спољашњом компонентом дела, док је Исток више пажње посветио садржини, унутрашњем свету и дубини људског бића, метафизици, имагинацији и „тајновитостима барока”. Пријем на Далеком Истоку је двострук, с обзиром на то да су први преводи дошли са енглеског језика, па су условљени и западњачком парадигмом, али нису лишени аспекта духовности који носи њихово поднебље (будизам).

Силвија Сабо истакла је да се у теорији рецепције „правом рецепцијом не сматра она која је обликована уз помоћ превода, рецензија, критика, већ се онда говори о њој као правој, када се дела усаде у начин размишљања других твораца и када постану део традиције”. Можда је ту „праву” рецепцију Павић задобио само у Русији и Украјини.

На крају, примећује се да се неке карактеристике Павићеве поетике пресликавају на слику његове рецепције у свету. Истакнути обрт и метаморфозе ликова, оличене у метафори „изврнуте рукавице” којом је Павић именовao једну од својих приповедака, обележиле су пријем на Западу. Рецепција, глобално гледано, јесте у контрастима и напетостима; једном речју – барокна је, динамична и у непрестаним преображајима. Павић је био виртуозни писац, што има двоструку конотацију, будући да је био и виолиниста. Неко би додао и „ђаволски добар”, јер он, како примећује Жорж Валтер, „пише као што Цигани свирају виолину, са природним заносом”. Миливој Сребро, у контексту лудичких интерпретација у Француској, каже да се Павић „забављао у игрању улоге доброг ђавола”, чиме би се могло илустровати и ово рецепцијско путовање око света у 22 поглавља које нам је приредио Иван Негришорац. И мада у неким историјским приликама демонизиран, Павић јесте и остаје „становник светске књижевности” јер је и више него добар писац.

Др Јелена Ђ. МАРИЋЕВИЋ БАЛАЋ
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српску књижевност и језик
jelena.maricevic@ff.uns.ac.rs

СТРУЈАЊЕ КРОЗ ВРЕМЕ ИЛИ РАЗУЗДАНА ОПУШТЕНОСТ ЖИВОТА

Милан Тодоров, *Пристаниште*, Адверто, Нови Сад 2018

Пристаниште као *genius loci* и *genius mundi*. Но, хармонично прожимање дела и целине може бити само жеља или сан; стварност је много

опорија, чине је и сродни и опречни облици и садржаји. На фону непрестаног укрштања сагласја и несугласица, моралних и идејних блискости и разлика, Тодоров је саздао мозаик са ликовима који се непрестано, попут Ајнштајна, питају зашто и наоко савршена средства изневеравају циљево.

Док наслов наговештава тематску вишезначност и контекстуалну ширину романа, мото сугерише његову дубинску поруку: *Многе ствари које су се догодиле у прошлости остају у прошлости*. Није овде реч о одбацивању традиције већ о критици њене дивинизације (*традиција је светиња*), која не схвата да је беспризивна везаност за прошлост често кочница друштвеног развоја. Писац употребљава синтагму *многе ствари*. Реч *многи* је врло растегљив појам – може да значи и само неколико десетина, а може и сто или хиљаду од безброј случајева; звучи као да је, а није (!) синоним за већину, али то је само растући број појава у одређеној области збивања. Имплицитна порука је јасна: без реалног односа према традицији, без разабара шта је у њој трајна вредност а шта је било погрешно или пролазна вредност, нема напретка. Апсолутизовање традиције је инертно стање духа, које и минималну различитост одбацује као јерес. Такав однос нас враћа у заводљиву статистику мита, у његову рђаву бесконачност. Главни јунак гномски резимира то поразно стање: *Убија нас историја сећања*.

Присилници је специфичан урбани топос прожет духом нашег времена, тачније духа импровизације без озбиљне друштвене дискусије. Иако сви јунаци умишљају да су неко и нешто и у актуелном а камоли у потенцијалном виду, њихови скромни ментални и морални капацитети, млака воља и слаба енергија за озбиљнија прегнућа, држе их тик изнад тла и кад мисле да су на седмом небу. То је нарцизам малих разлика у самоилузији да су врлине достојне светле судбине. Те незнатне разлике их толико заслепљују да не увиђају да су Музилови људи *без својстава*. Свако је у том свакодневном вашару таштине саткао своју илузију која се храни новим илузијама, све док се читава ствар не оконча једином извесношћу, смрћу.

Тодоров као да у таквој моралној кривуљи оваплоћује мисао теоретичара прозе Портера Ебота да се свуда око нас *одишавају сукоби нарашћава*, које Ебот сматра основним видом људских односа. Јунаци наратива махом нису свесни менталних и моралних присила своје инертности. Капиталистички конзумеризам наједном постаје кривац за масовни призив олимпијског духа као еликсира вечног живота. Лепо и снажно тело је изгубљени кључ среће за којим се безнадежно трага. Телесне вежбе су формула вечитог трајања у стању свог естетског и здравственог зенита: *Загледани у себе у зрцалу самољубља (...) мушкарци и жене различитих година покушавали су да докажу да свако може да узме судбину у своје руке као дрвено држале неке старе алајке и цетка њоме ивер по ивер да би извајао стајну сојствену сујету*. Та

узнесеност сопством, својом изузетношћу, не односи се само на тело већ и на дух и душу, што се показује и *сурфовањем* по многобројним друштвеним мрежама и заваривањем и себе и свих других да нисмо оно што у свакодневици јесмо нити онакви какви изгледамо: *Паковање лажи... Бекство од животиња у џуђе животиње...* Писање статуса на Твитеру није пројекција себе у најбољем издању – то је премало! – већ свог идеализованог лика, упоредивог само са светским звездама – чувеним глумцима, певачима, спортистима... *Сви су љокуцавали... да извуку из својег тела максимум мишића, лејојте и здравља. Као да су сви дружи идеали љројали.* Еротизација је постала универзална категорија, философија живота: *Сви желе да имају лејо своје и џуђе џело. (...) Свуда где се окрегне човек је могао да види љонеку ходајућу бисцију.*

Метафора *ходајућа бисција* представља овде, дакле, аутопројекцију личне историје и личног самозаваравајућег осећања да, ма колико потцењена у садашњости, наша судбина се лепим спомеником – бистом – овековечује, улази у пантеон уважених. Лепота и еротизација као њено оваплоћење постаје синоним за све вредности пошто су све друге – истина, морал, доброта, правда... – толико релативизоване да су изгубиле и минималну одлику идентитета: *Пошцио се све дружо урушило, сцирах од издаје џела је љоследњи љреосциали бедем одбране.* Једина формула и опстанка и трајања. Еротизација је општа компензација за одсуство свих других вредности савременог живота. Овде је скоро све што се догађа без логичног тока. Динамика свакодневице је само привид, све је кратког даха и окончава се самим почетком: *Увек се нешцио децшава, али нишција... одисциински. Посциоји само сцирујање кроз време – закључује наратор.* Није да људи не знају шта треба да се ради, али то не чине: *Наш љроблем (је) шцио овде нишција није доврциено. Као ходање у месциу које замењује живоиш...* Отуда феномен вечног почетка, никаквог наставка, а камоли завршетка. Коначност као облик остварености је доживљај који непрестано измиче, најчешће на поражавајући начин.

Наратор у роману није фаталиста нити смо ми неком вишом силом предодређени да будемо губитници – највећи део проблема је у нама самима: *Није љроблем у шциме шцио бедно живимо као да морамо да живимо бедно, него у нашциј несциособности да се дохвацимо неке љружене руке (то јест реалне шансе), неког конойца баченог у бујицу времена које нас кошцирља као шцио река дроби камен.* Као да свака генерација верује да је измислила миленијумске ствари.

Мада је *Присцијанишције* отворено за све путнике намернике, стещиште и п(р)олазиште свих нарави и карактера, оно има своју специфичну арому, чак и ауру привлачности. Дух места пресвучен топлим дахом самоироније помала се као тачка ослонца у већ поприлично рециклираном свету лутања и надања, малтене као добротворна организација за очување преостале целине света.

И поред нескривене ироније, Тодоров је профилисао ликове у том специфичном менталном простору по начелу наддетерминације, појму који је, подсетимо се, у историју идеја лансирао швајцарски историчар уметности Хајнрих Велфлин, управо указујући на вишеструке утицаје и у формирању уметника и у обликовању њихових јунака. Зато сваки лик романа перципирамо као мање или више драматичну људску судбину – писац је од њих створио град-републику чије житеље поимамо као блиске знанце или суседе. Другим речима, иако житељи једног одређеног простора и у великој мери колективне жртве анахроне политике и урушеног система вредности, њихове судбине изазивају у читаоцима емпатију широког емотивног и мисаоног спектра, од сажалења до дивљења. Зато и њихове лудости не поимамо као несувисле хирове и непочинства већ као различите видове свесног и несвесног удаљавања од овакве конфигурације свакодневице. Зато и бизарне, чак и гротескне и опscene видове онеобичавања, како су књижевни теоретичари назвали разлику између стварности и њене литерарне пројекције, или карневализацију стварности, како је Михаил Бахтин назвао тај феномен у средњовековној фолклорној традицији, перципирамо као разумљиве људске поступке у одређеном контексту, као природно понашање у неприродним приликама. Пред нама је свет опскурне карневализације у најширем виду – препуштање неомеђеној слободи, разузданој опуштености наспрам официјелне уштогљености. Та распусна слобода била је у средњем веку омеђена великим постовима (као чулна и душевна наслада између божићног и ускршњег поста), а данас је без међа у времену и простору. То опуштање има мноштво облика – имитирање и пародирање официјелног понашања, карикирање нормативних образаца – обичајних, моралних, чак и верских... У романескном времену влада атмосфера опште опуштености и пада свих вредности и критеријума, тако да и опscеност перципирамо као природно стање тела и духа. Хоби лекара Мелхиора – свакодневно зурење у ноге лепих пролазница Градским тргом – при-мамо као природно понашање, а не шокира нас ни опscена сцена кад група војника кибицује кроз нишан пушака и митраљеза задњице и међуножје лепих пролазница као окаснели и узалудни зазив бивших моћи. Притом етика никоме није ни у видном пољу а камоли у душевном простору. Мушкарци су овде странци у сопственом животу. Прошлост хероја је изгубила ауру и пресељена је у тамне просторе сенки и сабласти.

Стање *ни райи ни мир*, које би се с једнаком логиком могло звати *и райи и мир*, богомдано је за препуштање зову нагона и страсти. Пролазност живота узета је за параван бесмртности. Тодоров на особен начин тематизује живот у крвавој каши мира и рата, безвременог оквира транзиције, опстајања у рђавој бесконачности чекања Годоа, те одлагању неизбежне појединачне апокалипсе... Но то је само једна страна његовог литерарног подухвата. Књижевно размишљање води нас до литерарно

меродавније особености ликова и укрштања њихових животних прича. Ликови су раздирани екстатичном потребом да се супротставе, али нису у стању да се лише својих претходних махом губитничких идентитета. То је и разлог што свако види друкчији начин постојања људског и божјег, те доводи себе до ситуације у којој све време флертује са суштином свог ионако скромног прегнућа, постајући тако надреална марионета непрепознатљиве силе система.

Вишомир ТЕОФИЛОВИЋ

ИСТОРИЈА СРПСКЕ КУЛТУРЕ У 20 1/2 ПОГЛАВЉА

Радослав Ераковић, *Дневник читалачких искушења*, Матица српска, Нови Сад 2019

Искушење најчешће подразумева конфликт који се збива у човеку, а условљен је појавом јаке жеље да се учини нешто што се (из позиције потенцијалног делатника или његове околине) перципира као ризично, опасно или неморално. Од (не)делатника зависи да ли ће подлећи жељеном осећању или ће га спутати. Ипак, ако одлучи да се препусти жељи, то искушење у неком тренутку може постати транспарентно, јер и други могу сагледати његове последице. Срећом по српску књижевност, *Дневник читалачких искушења* Радослава Ераковића објављен је 2019. године и његова тумачења доступна су сваком читаоцу који не налази сатисфакцију у спорадичним википедијским подацима о српским писцима и културним прегаоцима већ жели да проникне у праву проблематику епоха које су претходиле књижевности каква нам је данас доступна.

Разноврсна су искушења о којима је реч у овом опсежном запису (броји 20 текстова и ауторову уводну белешку): читалачка, цензорска, мемоарска, монистичка, идентитетска, херменеутичка, преводачка, уредничка, магбетовска, уставобранитељска, аутобиографска, апенинска, епистоларна, фактографска, танатолошка, (ауто)поетичка... Заједничка нит побројаних искушења јесте у томе што преплићу животне и књижевне путеве значајних фигура културног миљеа Србије, од Доситеја до Војислава Илића. Осим великог броја канонских писаца српске књижевности, у Ераковићевим есејима су присутни и познати, а у историји српске књижевности прећутани и(ли) недовољно тумачени, значајни аутори и људи који су у свом времену били предмет велике пажње и апаратуре власти и литерарног еснафа, попут Атанасија Димитријевића Секереша, Димитрија Леонидовича Хорвата, Василија Јовановића Бркића итд. Читалачка пажња Радослава Ераковића усмерена је и на